

УДК 159.97(075.8)

ББК 88.4я73

П16

Рекомендувала вчена рада факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 3 від 26 березня 2024 р.

Рецензенти:

Сєчейко О. В. – кандидат психологічних наук, доцент, ННІНО, Національний авіаційний університет, м. Київ;

Стрільчук О.В. – психолог відділення гострого мозкового інсульту комунального некомерційного підприємства Кам'янець-Подільської міської лікарні Кам'янець-Подільської міської ради;

Федорчук В. М. – кандидат психологічних наук, доцент, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут».

Панчук Н. П.

П16 Основи клінічної психології та патопсихології: навчальний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою Практична психологія спеціальності 053 Психологія [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 230 с.

Навчальний посібник складається з частин: вступ, робоча програма, лекційні заняття, практичні заняття, програма до екзамену, список використаних джерел, глосарій.

Посібник сприятиме забезпеченню професійної компетентності у сфері наукового розуміння методологічних принципів клінічної психології та патопсихології, підходів до визначення психічної норми і патології; характеристик психічних захворювань та розладів пізнавальних психічних процесів, а саме: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті; патопсихологічних особливостей порушення процесу мислення та інтелекту, мовлення, емоційної сфери та волі, ознак розладів свідомості та самосвідомості, порушень опосередкованості та ієрархії мотивів, смислоутворення, підконтрольності поведінки, питання девіантної поведінки як фактора патопсихологічного розвитку.

Посібник розкриває особливості психологічної допомоги при розладах психічного розвитку, принципи побудови патопсихологічного обстеження дітей, ознайомлює з методами дослідження порушень психічних процесів, станів і особистісного розвитку дітей, сучасними методами психокорекції та консультування.

Навчальний посібник стане у нагоді викладачам та здобувачам вищої освіти.

УДК 159.97(075.8)

ББК 88.4я73

Електронна версія посібника доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8125>

© Панчук Н. П., 2024

проявів; так, існують психічні захворювання, характерні для підліткового і юнацького віку, захворювання старечого віку та ін.);

- *дитяча психологія* (дитячої патопсихологія спеціалізується на вивченні порушень психічного розвитку в дитячому віці);
- *судова психологія* (серед правопорушників наявний певний відсоток людей, які страждають на ті чи інші психічні захворювання чи відхилення);
- *педагогіка*, зокрема методика навчання (до сфери інтересів патопсихології входить також і психологічна корекція відхилень та аномалій психічного розвитку).

До 1950-х років психотерапією займалися лише психіатри, лікарі стажувались 3-4 роки, у лікуванні хворих з психічною патологією. Після Другої світової війни потреба в лікуванні психічних захворювань набагато зросла, і в її забезпеченні почали брати участь інші професійні групи:

- клінічні психологи; психологи-консультанти;
- медсестри (які працюють з психічно хворими);
- сімейні терапевти;
- і найбільша група – соціальні педагоги, соціальні робітники, які мають справу з психічно хворими.

5.4. Принципи патопсихологічних досліджень

Принципи вітчизняних патопсихологічних досліджень:

- *Психологічний експеримент повинен давати можливість досліджувати психічні порушення як порушення діяльності* (оскільки психічні процеси розглядаються в психології не як природжені здібності, а як такі, що формуються за життя). Він повинен бути спрямований на якісний аналіз різних форм розладу психіки, на розкриття механізмів порушеної діяльності і на можливості її відновлення. Якщо йдеться про порушення пізнавальних процесів, то експериментальні прийоми повинні показати, як розпадаються ті чи інші мислительні операції хворого, які сформувались у процесі його життєдіяльності, як видозмінюється процес набуття нових зв'язків, у якій формі викривляється можливість користування системою старих зв'язків, що сформувались у попередньому досвіді.

- *Принцип якісного аналізу особливостей протікання психічних процесів хворого – важливо не тільки те, якої складності чи якого обсягу завдання хворий осмислив і виконав, а й те, як він осмислював, чим були зумовлені його помилки і труднощі. Саме аналіз помилок, що виникають у хворих у процесі виконання експериментальних завдань, є важливим матеріалом для оцінювання того чи іншого порушення психічної діяльності хворих. Один і той самий патопсихологічний симптом може зумовлюватися різними механізмами та бути індикатором різних станів. Так, порушення опосередкованої пам'яті чи нестійкість суджень можуть виникнути внаслідок порушень розумової працездатності хворого, порушень цілеспрямованості мотивів, або бути проявом дезадаптації дій. Характер порушень не є специфічним для того чи іншого захворювання. Він є лише типовим для них і може бути оцінений у комплексі з даними цілісного патопсихологічного дослідження.*

- *Патопсихологічне дослідження здійснюється за допомогою таких експериментальних завдань, які можуть актуалізувати розумові операції, якими користується людина у своїй життєдіяльності, мотиви, які спонукають цю діяльність. При цьому патопсихологічний експеримент повинен актуалізувати не лише розумові операції хворого, а й його особисте ставлення до роботи, самого себе, до результату роботи та ін.*

- *Будова патопсихологічного експерименту повинна надавати можливість виявляти не лише структуру змінених, а й збережених, форм психічної діяльності хворого. Це важливо для вирішення питання відновлення порушених функцій. Питання про збережені можливості постає особливо гостро для з'ясування, наприклад, працездатності хворого, можливості продовжувати навчання і т.д.*

- *У патопсихологічному дослідженні слід враховувати ставлення хворого до дослідження, яке залежить від його хворобливого стану. Так, здорові досліджувані намагаються виконати інструкцію, «приймають» завдання, а психічно хворі іноді не лише не намагаються виконати завдання, а неправильно тлумачать дослід чи чинять активний опір інструкції. Наприклад, якщо під час проведення асоціативного експерименту із здоровою людиною експериментатор попереджує, що будуть сказані слова, в які вона повинна вслухатись, то здоровий досліджуваний активно спрямовує свою увагу на сказані експериментатором слова. При проведенні цього самого експерименту з негативістським хворим часто вини-*

кає протилежний ефект: хворий активно не хоче слухати. За таких умов експериментатор вимушений проводити експеримент ніби «обхідним шляхом»: вимовляє слова ніби ненавмисне і реєструє реакції хворого. Нерідко доводиться експериментувати з хворим, який інтерпретує ситуацію дослідження ідеями маячення, наприклад, вважає, що експериментатор діє на нього «гіпнозом», «променями». Зрозуміло, що таке ставлення хворого до експерименту позначається на способах виконання завдання, він часто виконує прохання експериментатора навмисне неправильно, відтягує відповіді і т.д. У таких випадках побудова експерименту повинна бути змінена.

- У патопсихологічному дослідженні використовується *велика кількість методик*. Це пояснюється тим, що процес розладу психіки не відбувається однорівнево. Практично не буває так, щоб в одного хворого порушувались лише процеси синтезу і аналізу, а в іншого страждала б виключно цілеспрямованість особистості. При виконанні будь-якого експериментального завдання можна робити висновок про різні форми психічних порушень.

Однак, не дивлячись на це, не кожен методичний прийом дозволяє з однаковою очевидністю, чіткістю та достовірністю говорити про ту чи іншу форму чи міру порушення. Крім того, порушення психічної діяльності хворого буває часто нестійким. За поліпшення стану хворого деякі особливості його мислительної діяльності щезають, інші залишаються. При цьому характер виявлених порушень може змінюватися залежно від особливостей самого експериментального прийому; тому зіставлення результатів різних варіантів якого-небудь методу, багаторазово повторюваного, дає право робити висновок про характер, якість, динаміку порушень психіки хворого.

- *Патопсихологічне обстеження дітей не повинно обмежуватися встановленням якісної характеристики психічних порушень, а має виявляти потенційні можливості дитини.*

Запитання для самоперевірки

1. *Дайте визначення патопсихології.*
2. *Що вивчає патопсихологія?*
3. *У чому полягає завдання патопсихології?*
4. *У чому полягає значення патопсихології для психології?*

5. У чому полягає значення патопсихології для медичної практики?
6. Назвіть ознаки психічної патології.
7. З якими науками пов'язана патопсихологія?
8. Поясніть зв'язок патопсихології з педагогікою.
9. Назвіть основні принципи патопсихологічних досліджень.
10. Поясніть, чому патопсихологічне дослідження повинно давати можливість виявляти не лише структуру змінених, а й збережених форм психічної діяльності хворого?
11. Чому в патопсихологічному дослідженні використовують багато методик?
12. Для фахівців якого профілю важливі знання патопсихології?